

Theorieën van de onderneming

De winst van een dynamische brede welvaartsbenadering

Erik Stam

WRR

De serie ‘Working Papers’ omvat studies die in het kader van de werkzaamheden van de WRR tot stand zijn gekomen. De verantwoordelijkheid voor de inhoud en de ingenomen standpunten berust bij de auteurs. Een overzicht van alle Working papers is te vinden op www.wrr.nl.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag
070-356 46 00
info@wrr.nl
wrr.nl

Vormgeving: Ontwerpwerk, Den Haag
Working Paper nummer 52

E-ISBN: 978-90-832012-6-9

© Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid,
Den Haag 2022

De inhoud van deze publicatie mag (gedeeltelijk) worden gebruikt en overgenomen voor niet-commerciële doeleinden. De inhoud mag daarbij niet veranderen. Citaten moeten altijd aangegeven zijn.

Theorieën van de onderneming

De winst van een dynamische brede welvaartsbenadering

Erik Stam

WRR

Ten geleide

WRR Working Paper 52 ‘*Theorieën van de onderneming. De winst van een dynamische brede welvaartsbenadering*’ is geschreven door Erik Stam (hoogleraar “Strategie, Organisatie en Ondernemerschap” en hoofd van de Utrecht University School of Economics).

Erik Stam bespreekt hierin vier verschillende economische theorieën van de onderneming: de neoklassieke, contractuele, ondernemerschaps- en evolutionaire theorie. Daarbij kijkt hij specifiek naar hoe binnen deze theorieën gedacht wordt over de maatschappelijke bijdrage van ondernemingen. Terwijl de neoklassieke en contractuele theorieën die maatschappelijke bijdrage vooral zien in het optimaliseren van *bestaande* productieprocessen, producten en diensten (in jargon: statische efficiëntie), zien de ondernemerschaps- en evolutionaire theorie die bijdrage vooral in het vernieuwen daarvan (dynamische efficiëntie).

Alle besproken theorieën hebben echter primair een materiële kijk op welvaart. Wat volgens Erik Stam mist is een benadering die recht doet aan het feit dat ondernemingen positief dan wel negatief kunnen bijdragen aan brede welvaart. Bij *brede* welvaart is ook aandacht voor immateriële zaken (geluk, welbevinden), wordt zowel gekeken naar de economische, sociale en ecologische dimensies van welvaart, en is niet alleen aandacht voor welvaart in het hier en nu, maar ook de welvaart van mensen elders in de wereld en die van latere generaties.

Erik Stam schetst daarom een benadering van ondernemingen waarin expliciet gekeken wordt naar hun bijdrage aan brede welvaart: de dynamische brede welvaartsbenadering. De maatschappelijke bijdrage van de onderneming ligt in het verhogen van brede welvaart middels nieuwe producten en diensten, en in het ontwikkelen van de capaciteiten van haar medewerkers. De onderneming kan zich daarbij niet op alle dimensies van brede welvaart richten, maar levert juist door specialisatie en focus een krachtige bijdrage. Dat betekent wel dat aandacht nodig is voor de potentieel negatieve bijeffecten van de onderneming op de andere dimensies. Dat kan zowel aanleiding zijn voor andere ondernemingen om de hieraan gerelateerde kansen te identificeren en te benutten, als voor de overheid om actie te ondernemen.

Dit Working Paper is geschreven in het kader van het WRR-project Onderneming en Maatschappij.¹ De centrale vraag in dit project is hoe bedrijven kunnen floreren én optimaal bijdragen aan de Nederlandse samenleving. Een goede verhouding tussen bedrijfsleven en samenleving is in groot belang van beide, maar geen vanzelfsprekendheid. De WRR heeft dit project opgenomen in het werkprogramma om bij te dragen aan het debat over hoe deze verhouding toekomstbestendig kan worden gemaakt.

Het onderzoek is op 12 november 2021 afgerond.

De serie ‘Working Papers’ omvatten studies die in het kader van de werkzaamheden van de WRR tot stand zijn gekomen. De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij de auteurs.

Prof. mr. J.E.J. (Corien) Prins
Voorzitter WRR

Prof. dr. F.W.A. (Frans) Brom
Secretaris WRR

1

Dank aan Arnoud Boot, Rutger Claassen, Hein Schreuder en Bart Stellinga voor commentaar op eerdere versies van dit essay, en Bart Stellinga en Casper de Haes voor gedetailleerde redactie.

Inhoud

1.	De onderneming in theorie en beleid	7
1.1	Statische en dynamische benaderingen	9
1.2	Descriptief en normatief	10
1.3	Nauwe en brede welvaart	12
2.	Theorieën van de onderneming	18
2.1	Neoklassieke theorie	18
2.2	Contractuele theorieën	21
2.3	Ondernemerschapstheorie	25
2.4	Evolutionaire theorie	29
3.	De onderneming in een dynamische brede welvaartsbenadering	32
3.1	Onderneming als 'focusing device'	33
3.2	Meetbaarheid van brede welvaart	36
4.	Conclusies	38
	Literatuur	40

1. De onderneming in theorie en beleid

Hoe kunnen ondernemingen bijdragen aan een welvarende Nederlandse samenleving? Voor het beantwoorden van die vraag moet het concept ‘onderneming’ nader worden bepaald, evenals de relatie met het begrip ‘samenleving’, in het bijzonder welvaart. In het alledaagse taalgebruik is een onderneming een organisatie die is opgezet om winst te maken. In de traditionele economische theorie wordt de onderneming gezien als de winstmaximaliserende entiteit tussen vraag en aanbod; een essentiële schakel in de neoklassieke theorie van het prijs- en marktmechanisme.² In zijn essay *The Social Responsibility Of Business Is to Increase Its Profits* verwoordt Milton Friedman³ deze opvatting en zet hij haar in de maatschappelijke context. Dit perspectief op de onderneming is door velen bekritiseerd. Het meest pregnant komt dit naar voren in discussies over aandeelhouderswaarde versus die van stakeholders. De doelstelling aandeelhouderswaardemaximalisatie wordt typisch geassocieerd met Angelsaksische landen (lees de Verenigde Staten en Groot-Brittannië), terwijl de stakeholderbenadering als traditioneel Rijlands (continentaal Europees) wordt gezien.⁴ Ondanks de vele discussies over *corporate governance* en de belangen van andere stakeholders dan die van aandeelhouders, is het aandeelhoudersperspectief dominant binnen de economische theorie.⁵

Toch heeft de economische wetenschap niet stilgezeten. In de neoklassieke economische kijk is weliswaar weinig te vinden over het daadwerkelijke functioneren van ondernemingen. Een onderneming is hier min of meer een black box die gericht is op het op een efficiënte en effectieve wijze omzetten van productiemiddelen in goederen en diensten. Maar inmiddels zijn er verschillende alternatieve theorieën van de onderneming die weldegelijk naar het functioneren van de onderneming kijken. Daarbij komen de verschillende stakeholders in beeld die de onderneming gezamenlijk tot een succes moeten maken. Een basale vraag daarbij is waarom er überhaupt een onderneming nodig is. Waarom volstaan transacties tussen individuen via de markt niet; dus waarom is er een (af te bakenen)

---

2 Cournot 1838; Marshall 1890; Blaug 1980.

3 Friedman 1970.

4 Blair 1995.

5 Tirole 2006.

organisatorisch verband nodig? Het antwoord op deze vraag is het fundament onder de theorieën van de onderneming.⁶ In essentie geven deze antwoord op de vraag: ‘waarom zijn er ondernemingen en worden niet alle transacties in de economie via de markt gerealiseerd?’⁷

Het doel van dit essay is om verschillende theorieën van de onderneming te beschrijven, met een specifieke focus op de relatie tussen de onderneming en de samenleving, en welvaart in het bijzonder. Hoofdstuk 2 bevat een beknopt overzicht van vier dominante theorieën van de onderneming (*theories of the firm*): de neoklassieke theorie, de contractuele theorie, de ondernemerschapstheorie en de evolutionaire theorie. Deze theorieën helpen verklaren waarom ondernemingen bestaan, wat de grenzen van ondernemingen zijn en hoe ondernemingen intern zijn georganiseerd.⁸ Daarmee ontstaat ook inzicht in het functioneren van ondernemingen en de bijdragen die zij leveren aan de economie.

Wat leveren deze theorieën voor inzichten op voor de overkoepelende vraag hoe bedrijven kunnen bijdragen aan een welvarende Nederlandse samenleving? Elk van de theorieën geeft een specifieke blik op de maatschappelijke bijdrage van ondernemingen. Daarbij valt op dat de neoklassieke en contractuele theorieën vooral kijken naar de rol van ondernemingen bij het optimaliseren van *bestaande* productieprocessen, producten en diensten (in jargon: statische efficiëntie), terwijl de ondernemerschapstheorie en de evolutionaire theorie vooral aandacht hebben voor hun rol bij het vernieuwen daarvan (in jargon: dynamische efficiëntie).

Alle theorieën hebben een materiële kijk op welvaart, maar missen aandacht voor brede welvaart. Op macroniveau betekent dit dat materiële welvaart (zoals de groei van het bruto binnenlands product, bbp) slechts een deel van het welvaartsplaatje is; het is immers essentieel dat deze bereikt wordt met inachtneming van de ecologische grenzen en op een sociaal-inclusieve manier. Brede welvaart kijkt zowel naar de economische als de ecologische en sociaal-maatschappelijke aspecten van welvaart.⁹ Op het niveau van individuen kijkt een brede welvaartsbenadering naar de mate waarin deze in staat zijn het leven te leiden dat ze waarderen.¹⁰

---

6 Hart 1989.

7 Coase 1937.

8 Holmström en Tirole 1989; Foss 2000.

9 Stiglitz et al. 2009; Aalders et al. 2019; CBS 2020.

10 Nussbaum en Sen 1993; Sen 1999; verderop nader toegelicht.

Bezien vanuit dit concept van brede welvaart komt automatisch de vraag naar boven hoe de puur materiële doelstelling van de onderneming zich hiertoe verhoudt. De genoemde nadruk op stakeholders kan gezien worden als een invulling van deze oriëntatie op brede welvaart, maar deze benadering hanteert een statisch perspectief waarin weinig plek is voor innovatie. In hoofdstuk 3 komen daarom de contouren van een theorie van de onderneming aan de orde waarbij wel expliciet aandacht is voor brede welvaart en waarin dynamische efficiëntie een belangrijke rol speelt.

In het vervolg van dit inleidende hoofdstuk bespreek ik kort het onderscheid tussen statische en dynamische efficiëntie, de descriptieve en normatieve dimensies van theorieën van de onderneming, en het verschil tussen ‘nauwe’ en ‘brede’ welvaart.

1.1 **Statische en dynamische benaderingen**

Op basis van de beoogde economische uitkomst zijn twee families van theorieën van de onderneming te onderscheiden (zie tabel 1 hieronder), namelijk statische efficiëntie en dynamische efficiëntie.¹¹ Onder statische efficiëntie vallen de begrippen ‘technische efficiëntie’ en ‘allocatieve efficiëntie’. Technische efficiëntie geeft aan dat er in een economie – gegeven de stand van de technologie – tegen minimale kosten wordt geproduceerd. Als de productie niet alleen technisch efficiënt is maar ook conform de voorkeuren van consumenten, dan heet dit allocatieve efficiëntie. Technische en allocatieve efficiëntie hebben dus een statisch karakter: de stand van de technologische ontwikkeling en de consumentenbehoefte worden als gegeven beschouwd. Binnen deze condities wordt gestreefd naar een optimale allocatie van de productiemiddelen. Statische efficiëntie is de beoogde uitkomst van de neoklassieke theorie en contractuele theorieën.

De beoogde uitkomst kan ook vanuit een dynamisch perspectief worden beschouwd. Onzekerheid en mogelijke veranderende preferenties en technologieën over de tijd staan hierbij centraal. Kunnen er nieuwe combinaties van productiemiddelen tot stand worden gebracht die zich vertalen in nieuwe goederen en diensten waarmee ondernemers beter kunnen inspelen op de (veranderende) behoeften? De ondernemerschapstheorie en de evolutionaire theorie zijn gericht op deze dynamische efficiëntie. De eerste theorie redeneert daarbij vooral vanuit de individuele ondernemer, terwijl de tweede meer kijkt naar de context binnen en buiten ondernemingen. Dynamische efficiëntie gaat over de ontwikkeling van nieuwe kennis, in een proces dat wordt gekenmerkt door fundamentele onzekerheid.¹²

---

11 Zie bijvoorbeeld Blaug 2001.

12 Knight 1921; Nooteboom 1992.

Tabel 1 geeft alvast een samenvatting van de theorieën aan de hand van hun conceptualisatie van de onderneming, de beoogde economische uitkomst en het bredere maatschappelijke belang van ondernemingen. In hoofdstuk 2 werken we de details van de bestaande theorieën van de onderneming verder uit, en in hoofdstuk 3 de nieuwe dynamische brede welvaartstheorie.

Tabel 1 Theorieën van de onderneming

	Kernconcept van de onderneming	Uitkomst	Maatschappelijk belang
Neoklassiek	De onderneming als optimaliserende productie-functie (combinatie van mensen en middelen)	Statische efficiëntie	Optimale allocatie van productiemiddelen voor maximale productiviteit
Contractueel	De onderneming als bundel van contracten	Statische efficiëntie	Ondernemingen voorzien in efficiëntie voor het contracteren van productiefactoren; die efficiëntie maakt een arbeidsverdeling en inzet van productiefactoren mogelijk binnen ondernemingen die daarbuiten niet, of met hogere kosten, zou plaatsvinden
Ondernemerschap	De onderneming als ontwikkelaar van nieuwe combinaties van productiemiddelen onder onzekerheid	Dynamische efficiëntie	Ondernemerschap als mechanisme waardoor nieuwe waardevolle combinaties van mensen en middelen ontstaan, wat bijdraagt aan economische ontwikkeling
Evolutionair	De onderneming als lerende gemeenschap onder onzekerheid	Dynamische efficiëntie	Ondernemingen zijn lerende gemeenschappen waar kennisontwikkeling en innovatie worden gerealiseerd, waardoor de productiviteit verhoogd wordt
Dynamische brede welvaart	De onderneming als gemeenschap die op een gefocuste wijze capaciteiten ontwikkelt, zowel met als voor haar leden, alsook voor de samenleving	Dynamische efficiëntie, brede welvaart	Optimale combinatie van productiemiddelen voor maximale brede welvaart

1.2 Descriptief en normatief

De maatschappij is qua economische ontwikkeling, stand van de technologie, en consumentenvoorkeuren sterk veranderd in de afgelopen decennia. De vraag is daarbij welke (wetenschappelijke) perspectieven op de onderneming vandaag de dag het meest adequaat zijn. Die vraag heeft zowel een descriptieve als een

normatieve dimensie.¹³ Descriptief adequaat betekent dat de theorie past bij de realiteit van ondernemingen. Voor ondernemingen in een relatief statische, voorspelbare context is een andere theorie van toepassing dan voor ondernemingen in een dynamische, onzekere context.¹⁴ De grote variatie in contexten – zowel in tijd als in plek – ondermijnt het idee van één alomvattende theorie van de onderneming. Daarom spreken we hier ook van theorieën van de onderneming, en niet van dé theorie van de onderneming.

De theorieën van de onderneming hebben ook een inherent normatieve dimensie. Zij zijn immers niet neutraal: ze zijn sturend voor interventies door overheden én bedrijven.¹⁵ Zo kan de veronderstelling in de contractuele theorie dat mensen vooral opportunistisch gedrag vertonen (hieronder nader besproken), leiden tot een ‘self-fulfilling prophecy’: het centraal stellen van eigen belang en opportunistisch gedrag in theorieën kan namelijk invloed hebben op hoe mensen zich daadwerkelijk gaan gedragen.¹⁶ Of, zoals John Maynard Keynes het ooit algemener formuleerde: “The ideas of economists and political philosophers, both when they are right and when they are wrong, are more powerful than is commonly understood”.¹⁷ In bredere zin zien we dat ook terug in de discussie over de maatschappelijke rol van ondernemingen: als de belangrijkste rol van de onderneming het maximaliseren van winst is, dan is een nauwe interpretatie van welvaart een logisch gevolg. Het bewust zijn van deze normatieve dimensie betekent niet dat theorievorming geleid moet worden door wat we normatief wenselijk vinden, maar wel dat we onderkennen dat onze (theoretische) blik niet normatief neutraal is.

Deze normatieve dimensie van de theorieën van de onderneming speelt niet alleen voor de rol die ondernemingen spelen in de maatschappij in brede zin, maar ook voor de rechtvaardiging van overheidsingrijpen in het bedrijfsleven. Zo is decennialang het concept van ‘marktfalen’ een belangrijke rationale geweest voor overheidsingrijpen in het marktproces. Volgens deze rationale is overheidsingrijpen mogelijk gerechtvaardigd als het prijs- en marktmechanisme niet leidt tot een optimale allocatie van middelen in de economie. Dit perspectief van marktfalen vindt zijn wetenschappelijke oorsprong in de neoklassieke

---

13 Het verschil tussen descriptief en normatief gaat terug op de filosofische traditie van Hume (1739), waarin onderscheid wordt gemaakt tussen dat wat is (‘what is’), en wat er (ethisch gezien) zou moeten zijn (‘what ought to be’). Dit onderscheid laat zich doortrekken naar het onderscheid in de economische wetenschap tussen ‘positive economics’ en ‘normative economics’. Het onderscheid tussen descriptief en normatief is gerelateerd aan het feiten-waardenonderscheid in de epistemologie, met als verschil dat daar waarden niet alleen ethiek maar ook esthetiek omvatten.

14 Zie Teece et al. 1997.

15 Donaldson 1995; Ghoshal 2005.

16 Ghoshal en Moran 1996.

17 Keynes 1936.

welvaartstheorie, die ook de wetenschappelijke context is van de neoklassieke theorie van de onderneming. De neoklassieke welvaartstheorie veronderstelt dat perfect werkende markten leiden tot een optimale verdeling van middelen in de economie, en daarmee tot het hoogst mogelijke (Pareto-optimale) welvaartsniveau.¹⁸ In de contractuele theorieën van de onderneming wordt aannemelijk gemaakt dat het functioneren van een markt als coördinatiemechanisme een institutionele structuur vereist. De overheid kan een belangrijke rol spelen in dit institutionele werk, maar overheidsinterventie is niet altijd de oplossing voor marktfaalen. Overheidsfaalen kan namelijk groter zijn dan het marktfaalen.¹⁹ Een rechtvaardiging van overheidsingrijpen in de markt vereist dus niet alleen dat de markt faalt, maar ook dat overheidsingrijpen dit faalen effectief én efficiënt kan verhelpen.

In de dynamische theorieën van de onderneming kan de rol van de overheid zowel groter als kleiner uitvallen. Kleiner, omdat marktfaalen ondernemers mogelijk aanzet tot innovatie om het marktfaalen over de tijd te verminderen. En mogelijk groter, omdat ondernemingen innoveren in een innovatiesysteem waar mogelijk ook andere rollen voor de overheid zijn weggelegd dan alleen het oplossen van marktfaalen.

1.3 Nauwe en brede welvaart

Om de vraag te beantwoorden hoe bedrijven kunnen bijdragen aan een welvarende Nederlandse samenleving, moeten we eerst het begrip ‘welvaart’ nader bepalen. Dat is een zeer ingewikkelde opgave. We kunnen hier twee benaderingen onderscheiden: de nauwe en de brede welvaartsbenadering.

De nauwe benadering richt zich op materiële welvaart, die we kunnen meten door te kijken naar data over nationaal inkomen, de nationale productie en consumptie (van goederen én diensten) en de hiervan af te leiden productiviteit (de productie-output per eenheid input, zoals kapitaal en arbeid). Dit ligt in een logische lijn met de besproken theorieën die grosso modo sturen op de door ondernemingen geproduceerde materiële welvaart, die geaggregeerd optelt tot ‘onze’ materiële welvaart. Impliciet dan wel expliciet ligt de focus hierbij op de organisatie van de economie en de materiële (beprijdsde) uitkomsten.

Deze indicatoren van nauwe welvaart zijn niet onbelangrijk: inkomen is een belangrijke basis voor een goed leven, en zoals Paul Krugman het ooit verwoordde: “Productivity isn’t everything, but in the long run it is almost everything”.²⁰

---

18 Pigou 1920; Graaff 1957.

19 Buchanan en Tullock 1962; Shleifer en Vishny 1998.

20 Krugman 1994: 11.

Voor langetermijnwelvaart is het verdienvermogen van een economie cruciaal, dat wil zeggen: hoe met gegeven middelen waardevolle productie gerealiseerd kan worden. Tegelijkertijd is welvaart meer dan datgene dat in prijzen en transacties is te vatten.

De brede welvaartsbenadering onderkent dat materiële welvaart (zoals de groei van het bbp) slechts een onderdeel van welvaart is; het is immers essentieel dat materiële welvaart bereikt wordt met inachtneming van ecologische grenzen en op een sociaal-inclusieve manier. Economische groei die gepaard gaat met de uitputting van schaarse grondstoffen, vervuiling en afname van biodiversiteit, is met de bril van brede welvaart problematisch. Hetzelfde geldt voor groei die inteert op ‘sociaal kapitaal’: wanneer werknemers bijvoorbeeld zeer matige arbeidsvoorwaarden hebben of wanneer groei gepaard gaat met zeer grote economische ongelijkheid, kan de brede welvaart negatief worden beïnvloed.²¹

We kunnen bij brede welvaart ook starten vanuit het individu. De traditionele brede welvaartsbenadering van Hennisman ziet welvaart als behoeftebevrediging met behulp van schaarse middelen die ook voor andere doeleinden kunnen worden ingezet.²² Wat deze welvaartsbenadering breder maakt, is dat ze naast materiële (financiële) zaken ook kijkt naar niet-materiële zaken voor behoeftebevrediging. Deze behoeftebevrediging verschilt per persoon. Een voorbeeld in het kader van de theorie van de onderneming zijn verschillen in de preferenties van zelfstandige ondernemers en werknemers. Uit de wetenschappelijke literatuur blijkt dat zelfstandige ondernemers in vergelijking met werknemers een lagere risico-aversie hebben.²³ Een ander voorbeeld is de grotere mate van subjectief welzijn van zelfstandige ondernemers in vergelijking met werknemers.²⁴ Dit grotere welzijn is niet het resultaat van materiële uitkomsten, zoals een hoger loon of een lager aantal werkuren, maar komt door de grotere onafhankelijkheid en autonomie die zelfstandige ondernemers genieten (zogenoemd procedureel nut). Dergelijke elementen spelen een rol in de brede welvaartsbenadering, met een focus op statische efficiëntie, en zouden daarom linksonder in tabel 2 (over theorieën van de onderneming en de plaats van de dynamische brede welvaartsbenadering) geplaatst kunnen worden. Aangezien er geen volledig ontwikkelde ‘subjectief-welzijn’-theorie van de onderneming is, plaatsen we deze niet in tabel 2, en bespreken we deze ook niet verder.

---

21 Ramos en Hynes 2019.

22 Hennisman 1962; 1977.

23 Kihlstrom en Laffont 1979.

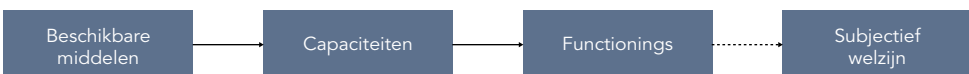
24 Benz en Frey 2008.

Een moderne brede welvaartsbenadering is de zogenoemde capaciteitenbenadering ('capability approach'), waarin welvaart wordt gezien als de mate waarin mensen in staat zijn het leven te leiden dat ze waarderen.²⁵ Centraal in de capaciteitenbenadering staan de beschikbare capaciteiten ('capability set'): het vermogen om dingen te doen die je waardevol vindt. De kwaliteit van leven van een persoon bestaat uit de reële mogelijkheden om te functioneren. Welvaart betekent dan de vrijheid om de keuzes te maken tussen alternatieve combinaties van dingen die een persoon kan doen of zijn – de verschillende 'functionings' (activiteiten, prestaties, toestanden, situaties) die hij of zij kan bereiken.²⁶ Functionings kunnen variëren van elementaire zaken, zoals het hebben van een goede gezondheid, een goede baan en veiligheid, tot complexere aspecten, zoals geluk, zelfrespect en rust.

Empirisch onderzoek heeft aangetoond dat geaggregeerde uitkomsten in termen van prestaties vaak en in grote mate afwijken van de niveaus van het bbp per inwoner (de huidige dominante maat van welvaart). Deze afwijkingen waren ook de inspiratie voor Amartya Sen om de capaciteitenbenadering te ontwikkelen.²⁷ Zo zag hij dat Brazilië en Mexico in de jaren tachtig weliswaar een vergelijkbaar bbp per inwoner hadden, maar dat de prestaties in termen van levensverwachting en kindersterfte in Mexico veel beter waren dan in Brazilië. Ook zag hij dat Sri Lanka – met een bbp per inwoner dat zeven keer lager was dan in Mexico en Brazilië – qua levensverwachting en kindersterfte beter presteerde dan beide andere landen.

De capaciteitenbenadering onderscheidt zich met de focus op capaciteiten en functionings van gerelateerde welvaartsbenaderingen, zoals de utilitaire benadering die zich richt op persoonlijk nut (subjectief welzijn) of welvaartsbenaderingen die zich richten op rijkdom (inkomen, materieel bezit) (zie figuur 1). Rijkdom kan een middel zijn om capaciteiten te vergroten, maar is niet meer dan een middel. Ook is het niet hét middel en zeker niet hét doel. Subjectief welzijn kan positief samenhangen met de functionings, maar de waarde van de prestaties laat zich niet noodzakelijk vatten in de mate van subjectief welzijn: sommige functionings zijn intrinsiek waardevol, zonder dat ze tot meer subjectief welzijn leiden.

Figuur 1. Capaciteiten en functionings als de basis van brede welvaart

25 Nussbaum en Sen 1993; Sen 1999.

26 Sen 1999.

27 Sen 1999.

De capaciteitenbenadering van brede welvaart gaat over de mogelijkheden om het leven te leiden dat mensen waarderen. Deze mogelijkheden zijn in geaggregeerde maten te vatten die over de tijd zijn te meten.²⁸ Ook kunnen zij dienen als toetsingskader voor instituties (waaronder op microschaal: ondernemingen) en beleid. Dat ondernemingen positief dan wel negatief kunnen bijdragen aan brede welvaart is een empirisch gegeven, maar toch is er (nog) geen economische theorie van de onderneming die hier de conceptuele basis voor vormt. Een benadering vanuit de managementwetenschappen die hier wel in voorziet, is de stakeholderbenadering, die we hieronder verder toelichten (tekstbox 1). Daarnaast is er ook een langere traditie van onderzoek naar maatschappelijk verantwoord ondernemen.²⁹

Tekstbox 1. De stakeholderbenadering³⁰

De stakeholderbenadering is een managementtheorie waarin de functie van de onderneming wordt gezien als het creëren van welvaart voor alle betrokkenen bij de onderneming.³¹ Stakeholders zijn degenen (groepen) zonder wiens steun de organisatie zou ophouden te bestaan.³²

Een geavanceerdere definitie ziet de onderneming als een systeem van stakeholders dat functioneert in een groter systeem van de samenleving, die voorziet in de noodzakelijke wettelijke en marktinfrastructuur voor bedrijvigheid. De onderneming heeft als doel om waarde te creëren voor haar stakeholders door hun inputs en betrokkenheid om te zetten in goederen en diensten.³³ Voorbeelden van stakeholders zijn werknemers, eigenaren, aandeelhouders³⁴, klanten, banken, toeleveranciers, overheden, plaatselijke gemeenschappen, het milieu.

Dit laat goed het verschil zien tussen 'stakeholder'-kapitalisme en 'shareholder'-kapitalisme. Ligt de focus bij het laatste op (financiële) waardecreatie voor aandeelhouders van een scherp af te bakenen

---

28 Zie bijvoorbeeld Kuklys en Robeyns 2005; Van Zanden et al. 2014.

29 Schreuder 1981; Porter en Kramer 2006; Bénabou en Tirole 2010.

30 Zie ook 'Het bedrijf als samenwerkingsverband van stakeholders' in Claassen (2021b).

31 Davis et al. 1997; Donaldson en Preston 1995.

32 Freeman en Reed 1983.

33 Clarkson 1994.

34 In tegenstelling tot het alledaagse taalgebruik zijn aandeelhouders wettelijk gezien geen eigenaar van de onderneming zelf, maar van aandelen in de vennootschap. Aandeelhouders zijn niet persoonlijk aansprakelijk voor hetgeen in de naam van de vennootschap wordt verricht. Dit in tegenstelling tot de eigenaar van een eenmanszaak, die persoonlijk aansprakelijk is voor de activiteiten van het bedrijf. Zie ook voetnoot 65.

onderneming, het 'stakeholder'-kapitalisme benadrukt dat de grenzen van de onderneming vaak vaag zijn, en dat er een grote diversiteit aan belanghebbenden ('stakeholders') van de onderneming is, die noodzakelijk zijn voor het lange termijn bestaan van de onderneming, in het bijzonder voor de waardevolle productie van goederen en diensten door de onderneming. Shareholder-kapitalisme vindt zijn fundering in de neoklassieke en contractuele theorieën van de onderneming, en kent een nauwe interpretatie van welvaart. Stakeholderkapitalisme heeft geen expliciete fundering in een economische theorie van de onderneming. De 'agency theory' kan worden opgerekt van een situatie waarin aandeelhouders (shareholders) de principals zijn, naar een situatie waarin alle stakeholders de principals zijn³⁵, maar deze benadering doet tekort aan de stakeholders waarmee de onderneming geen contractuele relatie heeft (met name de stakeholders in de bredere gemeenschap en samenleving). In de stakeholderbenadering – en het stakeholderkapitalisme – wordt wel een brede interpretatie van welvaart gehanteerd: de verantwoordelijkheid ('accountability') van de onderneming naar al haar stakeholders. Deze verantwoordelijkheid is niet altijd te herleiden tot materiële welvaart. Zo zijn veiligheid voor omwonenden en behoud van het natuurlijke milieu dimensies die ook terugkomen in de indicatoren voor brede welvaart.³⁶ In die zin geeft de stakeholderbenadering inzicht in hoe de onderneming verantwoordelijk is voor (het behoud van) brede welvaart.

Hoe ver de verantwoordelijkheid van ondernemingen gaat, is tijd- en plaatsbepaald. In de geschiedenis hebben ondernemingen de verantwoordelijkheid op zich genomen om niet alleen de levenscondities van hun medewerkers te verbeteren, maar ook van hun gezinnen, onder andere met zogenoemde company towns zoals Bournville Village in Engeland door Cadbury³⁷, en Philipsdorp in Eindhoven door Philips. Dit weerspiegelt de brede maatschappelijke verantwoordelijkheid die ondernemingen kunnen nemen, en kan ook worden gezien als verlicht eigenbelang om arbeidskrachten voor langere termijn aan de onderneming te verbinden. Hierin past ook de discussie over de ketenverantwoordelijkheid van bedrijven: de zorg voor het maatschappelijk verantwoord gedragen van toeleveranciers, onderaannemers en afnemers die bij de productieketen betrokken zijn.

---

35 Hill en Jones 1992.

36 Aalders et al. 2019.

37 Overigens gold de verbetering van levenscondities niet voor de West-Afrikaanse slaven in de productieketen van Cadbury (Mayer 2018).

Op basis van de typen efficiëntie en welvaart kunnen we de te bespreken theorieën van de onderneming in een matrix onderbrengen (zie tabel 2). We plaatsen de dominante theorieën van de onderneming aan de bovenkant van de matrix, omdat ze alle gericht zijn op nauwe welvaart, en verdelen ze in theorieën gericht op statische efficiëntie (neoklassieke theorie en contractuele theorieën) en theorieën gericht op dynamische efficiëntie (ondernemerschapstheorie, evolutionaire theorie). De stakeholderbenadering is weliswaar geen economische theorie van de onderneming, maar geeft wel inzicht in de rol die ondernemingen in de brede welvaart spelen, net als de nieuwe dynamische brede welvaartsbenadering, waarbij dynamische efficiëntie ook een belangrijke rol speelt. In het volgende hoofdstuk bespreken we de vier dominante theorieën van de onderneming. De contouren van een nieuwe dynamische brede welvaartsbenadering komen in hoofdstuk 3 aan de orde.

Tabel 2 Theorieën van de onderneming en de plaats van de dynamische brede welvaartsbenadering

	Statische efficiëntie	Dynamische efficiëntie
Nauwe welvaart	Neoklassieke theorie Contractuele theorieën	Ondernemerschapstheorie Evolutionaire theorie
Brede welvaart	(Stakeholderbenadering)	Dynamische brede welvaartsbenadering

2. Theorieën van de onderneming

De vraag ‘wat is een onderneming?’ en de antwoorden daarop kennen een lange traditie in de economische wetenschap. Er is geen eenduidig antwoord op deze vraag, en dus ook niet één theorie van de onderneming. We behandelen hieronder de kernelementen van vier bekende theorieën van de onderneming, waarbij we ook kijken naar hun perspectief op de maatschappelijke waarde van de onderneming.³⁸

2.1 Neoklassieke theorie

De neoklassieke theorie van de onderneming bouwt voort op ideeën van Cournot³⁹ en Marshall⁴⁰. Deze theorie ziet de onderneming als een entiteit die productiefactoren (arbeid, kapitaal en land) combineert om inputs (grondstoffen) om te zetten in outputs (producten). Het doel van de onderneming is om winst te maximaliseren. Een ‘manager’ ziet erop toe dat de productiefactoren zodanig worden ingezet dat dit ook de daadwerkelijke uitkomst is. De eigenaren van de productiefactoren krijgen een vergoeding die afhangt van marktmechanismen. Kapitaalverschaffers ontvangen rente of dividend, arbeiders krijgen loon en grondbezitters pacht.⁴¹

De maatschappelijke waarde van de onderneming ligt in het maximaliseren van statische efficiëntie. Deze omvat enerzijds het zo efficiënt mogelijk omzetten van productiefactoren in producten (technische efficiëntie). Anderzijds moet middels concurrentie zo goed mogelijk worden voorzien in producten die van waarde zijn voor consumenten, waardoor een optimale allocatie van middelen wordt gerealiseerd (allocatieve efficiëntie). De onderneming is in de kern dus een productiefunctie, een essentiële schakel tussen het aanbod van productiefactoren en de vraag naar producten.⁴²

In dit perspectief zijn innovatie en technologische vernieuwing exogeen aan ondernemingen: deze overkomen hen als een externe schok, in plaats van dat ze deze mogelijk maken. Wel hebben technologische vernieuwing en innovatie invloed op het handelen van ondernemingen. Allereerst omdat ze de productie

---

38 Deze theorieën geven verschillende beelden over wat een onderneming is (‘Blinden en de Olifant’, Mintzberg et al. 2001), maar zijn ook het product van concurrerende en incompatibele onderzoeksprogramma’s (Lakatos 1976).

39 Cournot 1838.

40 Marshall 1890.

41 Friedman 1976: 201.

42 Blaug 1980.

beïnvloeden. Zo zal een meubelmaker die met handgereedschap werkt, een kleiner aantal meubels kunnen produceren dan een meubelmaker die met mechanische boor- en zaagmachines werkt. Daarnaast leidt technologische ontwikkeling tot een andere combinatie van productiefactoren (kapitaal, arbeid en grond). Technologische verandering kan bijvoorbeeld kapitaalintensief zijn doordat ze ervoor zorgt dat de productie deels kan worden geautomatiseerd. Dit heeft invloed op de relatieve verhouding tussen kapitaal en arbeid.⁴³

Paradoxaal genoeg blijft de onderneming binnen de neoklassieke theorie van de onderneming grotendeels een black box: een manager bepaalt op basis van de prijzen van productiefactoren, inputs en marktprijzen voor producten de optimale strategie, maar veel meer inzicht in de interne werking van ondernemingen krijgen we niet.⁴⁴ Het gaat hier dus om betrekkelijk ‘anonieme processen’ waarin ‘de vraag’ en ‘het aanbod’ reageren op veranderingen in prijzen, consumentenvoorkeuren, en technologische vernieuwing. Ondernemingen maken wel deel uit van deze marktprocessen, als vragers van productiefactoren en aanbieders van producten, maar zijn vooral volgend in plaats van leidend.

De neoklassieke theorie is een coherente en elegante theorie die het mogelijk maakt op een makkelijke manier het ondernemingsgedrag te aggregeren op het macroniveau. De aanbodkant van de economie is daarmee relatief eenvoudig te vatten. Ze leent zich daarmee ook voor modelleren, waarmee het effect van beleid kan worden doorberekend. Zo geeft de theorie betrekkelijk heldere antwoorden op de vraag hoe ondernemingen zullen reageren op exogene veranderingen, bijvoorbeeld van prijzen of consumentenvoorkeuren.⁴⁵

Er is ook veel kritiek op deze theorie van de onderneming. Allereerst zijn de aannames waarop de theorie gebaseerd is, nogal onrealistisch. Zo wordt aangenomen dat ondernemingen enkel en alleen streven naar winstmaximalisatie, dat alle economische actoren perfect geïnformeerd zijn, dat ondernemingen prijsnemer zijn, en dat markten perfect functioneren. Daarnaast is het uitgangspunt dat producten homogeen zijn, er grote aantallen aanbieders en vragers zijn, en dat er vrije toetreding en uittreding van bedrijven plaatsvindt. Bij al deze aannames zijn kanttekeningen te plaatsen en soms leiden zij tot voorspellingen die aantoonbaar onjuist zijn. Zo kan uit de theorie worden afgeleid dat winstmaximaliserende bedrijven geen reclame zullen maken omdat producten homogeen zijn en de vraag vaststaat; dit is overduidelijk niet realistisch.⁴⁶

---

43 Robinson 1938.

44 Hart 1989.

45 Hart 1989.

46 Hart 1989; zie ook de tekstbox over de behaviorale theorie waarin we sommige aannames nuanceren.

Tekstbox 2. De behaviorale theorie van de onderneming

De behaviorale theorie is een poging om de neoklassieke theorie descriptief adequater te maken. Hiertoe wordt de black box van de onderneming en de besluitvorming geopend.⁴⁷ De behaviorale theorie start met twee aannames die sterk afwijken van de neoklassieke theorie. De eerste aanname is dat economische actoren maar in beperkte mate in staat zijn volledig geïnformeerde, rationele beslissingen te nemen; de zogenoemde begrensde rationaliteit ('bounded rationality').⁴⁸ De tweede aanname is dat economische actoren maar in zeer beperkte mate streven naar een optimale inzet van middelen om tot maximale uitkomsten te komen; mensen zijn al snel tevreden en gaan voor gemakkelijke beslissingen. Met andere woorden, mensen zijn 'satisficing' in plaats van 'maximizing'.

Deze twee uitgangspunten leiden vervolgens tot de conceptualisatie van de onderneming als een groep mensen van wie het gedrag wordt gestuurd door organisatiespecifieke routines. Deze routines ontstaan organisch en in de praktijk doet zich dan ook een grote diversiteit aan organisatie-routines en verschillen voor in de mate waarin ondernemingen effectieve managementpraktijken implementeren. Dit is een belangrijke verklaring voor de enorme productiviteitsverschillen tussen ondernemingen.⁴⁹ De behaviorale theorie beschrijft hoe in organisaties besluiten tot stand komen⁵⁰ en laat zien dat rationale besluitvorming – die centraal staat in de neoklassieke theorie en de (in paragraaf 2.2 te behandelen) contractuele theorieën – eerder uitzondering dan regel is. De behaviorale theorie geeft aan waarom en hoe organisaties kunnen falen, en is toepasbaar op zowel bedrijven als overheden. De theorie heeft grote invloed gehad op andere ondernemingstheorieën, met name via het gehanteerde begrip 'begrensde rationaliteit', maar heeft zelf geen uitgesproken welvaarts-implicatie, dat wil zeggen verondersteld effect op de economie en samenleving als geheel.

Een ander cruciaal kritiekpunt is dat de neoklassieke theorie van de onderneming uiteindelijk geen duidelijk antwoord geeft op de vraag waarom ondernemingen überhaupt bestaan. Het beeld van de onderneming die bestaat uit een manager die productiefactoren inkoopt en vervolgens producten verkoopt, geeft nog niet echt een goed beeld van een eigenstandige rol van de onderneming. Eigenlijk lijkt

---

47 Barnard 1938; Simon 1947; March en Simon 1958; Cyert en March 1963; Simon 1982.

48 Simon 1979.

49 Bloom en Van Reenen 2010.

50 Cohen et al. 1972.

de onderneming niet eens zo zeer een alternatief voor markttransacties, maar een bijzondere manifestatie ervan.⁵¹ Deze kritiek is het startpunt van de contractuele theorieën, die we nu bespreken.

2.2 Contractuele theorieën

De centrale vraag bij de contractuele theorieën van de onderneming is waarom actoren met elkaar specifieke contracten aangaan, binnen of buiten de onderneming. Elke economische transactie gaat gepaard met een contract, van simpel en impliciet bij het kopen van een brood, uitgebreid en (in principe) volledig zoals bij het kopen van vastgoed, tot uitgebreid en complex, zoals bij het aangaan van een arbeidscontract. De bekendste theorieën in deze familie zijn de transactiekostentheorie⁵² en de ‘agency theory’.⁵³

2.2.1 Transactiekostentheorie

De transactiekostentheorie start bij het inzicht van Coase⁵⁴ dat niet alleen prijzen van productiefactoren en producten ertoe doen, maar dat transacties ook met kosten gepaard gaan. Elke economische transactie gaat gepaard met zoekkosten, contractkosten en controle- of nalevingskosten nadat het contract is afgesloten. Deze kosten worden doorgaans genegeerd in de neoklassieke theorie, waar van dergelijke fricties geen sprake is. Zoals hierboven beschreven, is de centrale vraag in de theorie van de onderneming waarom ondernemingen bestaan en niet alle transacties via de markt worden gerealiseerd. Het centrale antwoord van Coase op die vraag is: onder bepaalde omstandigheden zijn de transactiekosten *binnen de onderneming* lager dan die *via de markt*.

Volgens Coase geeft dit ondernemingen bestaansrecht: zij zijn te zien als transactiekostenverlagende entiteiten.⁵⁵ Zoals Coase het formuleert: “Outside the firm, price movements direct production, which is co-ordinated through a series of exchange transactions on the market. Within a firm, these market transactions are eliminated and in place of the complicated market structure with exchange transactions is substituted the entrepreneur-co-ordinator, who directs production”.⁵⁶ Hij ziet de onderneming dus als een *alternatief* voor de markt, wat mogelijk tegenintuïtief voelt omdat onderneming en markt vaak in een adem genoemd worden.

---

51 Jensen en Meckling 1976.

52 Coase 1937; Williamson 1975, 1985.

53 Jensen en Meckling 1976.

54 Coase 1937.

55 Hart 1989.

56 Coase 1937: 388.

Tekstbox 3. De prevalentie van transacties in de markt en de onderneming

Herbert Simon⁵⁷ verwoordde de verhouding tussen markttransacties en transacties binnen organisaties als volgt. Stelt u zich eens voor dat een Marsmanneltje de aarde nadert en met zijn telescoop naar de sociale structuur van de economie kijkt. Bedrijven zijn groene vlekken en markttransacties zijn rode lijntjes die die bedrijven met elkaar verbinden. Onze bezoeker van Mars zal in het stukje Nederland vooral een groene massa zien, omdat het overgrote deel van de beroepsbevolking nog steeds als werknemer binnen een organisatie werkt. Meer hiërarchie dan markt dus, in de woorden van Ronald Coase.⁵⁸ Het Marsmanneltje rapporteert dan ook aan het thuisfront: “grote groene gebieden verbonden met rode lijntjes”, en niet het beeld van wat een pure markteconomie zou zijn, namelijk een netwerk van rode lijnen die groene punten verbinden.

De recente opkomst van zelfstandigen (zonder personeel) heeft tot meer (product-)markttransacties geleid, transacties die voorheen gedeeltelijk binnen een hiërarchie zouden zijn uitgevoerd. Ook platformen maken het mogelijk om taken via de markt te laten plaatsvinden, en als het ware de hiërarchie en de traditionele werkgever-werknemerrelatie overbodig te maken.

Onder welke omstandigheden zijn de transactiekosten binnen ondernemingen lager dan via de markt? Een deel van het antwoord heeft te maken met een tweetal gedragsaannames. Net als in de behaviorale theorie (zie tekstbox 2) wordt in de transactiekostentheorie ten eerste aangenomen dat mensen ‘begrensd rationeel’ zijn. In situaties van onzekerheid en complexiteit is het veelal lastig om volledig geïnformeerd te zijn, waardoor het kostbaar wordt om een compleet, volledig gespecificeerd contract op te stellen. Incomplete contracten zijn dan eerder de regel dan uitzondering. Een markttransactie wordt hierdoor bemoeilijkt. Een tweede belangrijke aanname is die van opportunisme: het benutten van een situatie voor eigen voordeel, en in het meest extreme geval met leugen en bedrog. Opportunisme wordt niet algemeen verondersteld, maar het probleem is dat het van tevoren lastig is in te schatten of iemand opportunistisch handelt of niet. Om de kosten door opportunistisch gedrag te beperken, zijn contracten en controle nodig. De moeilijkheid om complete contracten op te stellen zorgt voor problemen. Deze verhogen de transactiekosten, en ook hier kunnen ondernemingen een rol spelen bij het verlagen ervan.

Daarnaast heeft de *aard van transacties* invloed. Transacties staan vaak niet op zichzelf, maar zijn afhankelijk van investeringen in middelen die niet meer gemakkelijk voor iets anders zijn in te zetten. In jargon heet dit ‘asset specificity’: de specificiteit van activa, bijvoorbeeld de toespitsing op de behoeftes van een afnemer. Door de gekozen specificiteit ontstaat afhankelijkheid van activa, en daarmee een zwakke onderhandelingspositie: het zogenoemde ‘hold-up’-probleem. Aangezien de markt op dit type problemen anticipeert, is de bereidheid om dergelijke investeringen te doen beperkt; de transactiekosten zijn te hoog. Het hold-up-probleem kan er ook toe leiden dat de transactie geïnternaliseerd wordt, waardoor ‘complementary assets’ ontstaan, die mogelijk weer een concurrentievoordeel opleveren.⁵⁹ Ook de *frequentie* van transacties heeft invloed. Partijen die vaak met elkaar transacties aangaan, kunnen mogelijk op transactiekosten besparen door binnen eenzelfde organisatorisch verband te opereren. Een onderneming kan dan een efficiënte oplossing vormen.⁶⁰

Toch zal het organiseren van transacties binnen ondernemingen niet altijd optimaal zijn, omdat ook die organisatie met transactiekosten gepaard gaat. Het aansturen van een onderneming gaat gepaard met afstemmingsproblemen en bureaucratie. Werknemers kunnen de neiging hebben om opportunistisch gedrag te vertonen doordat hun prestaties binnen een (grotere) onderneming moeilijk vast te stellen en te controleren zijn. Er tekent zich dan een ‘principal-agent’-probleem af: hoe kan de manager (*principal*) de werknemer (*agent*) optimaal controleren? Coase⁶¹ stelt dat de grenzen van de onderneming zich aftekenen op het punt waarop de kosten om een extra transactie binnen de onderneming te organiseren gelijk worden aan de kosten om dezelfde transactie via de markt uit te voeren.

2.2.2 Agency-theorie

Dit principal-agentprobleem staat centraal in de zogenoemde agency-theorie⁶²: de tweede contractuele theorie die we hier bespreken. Net als in de transactiekostentheorie wordt in deze agency-theorie aangenomen dat mensen opportunistisch handelen. Een centraal probleem in deze theorie is hoe de teamproductie geoptimaliseerd kan worden: de productie waarbij meerdere economische actoren (agents) betrokken zijn, die in ongelijke mate over informatie beschikken en geneigd zijn tot opportunistisch gedrag.⁶³ Actoren die misbruik maken van de situatie (‘shirking’), dragen niet de volledige baten en lasten van hun handelen;

---

59 Teece 1986.

60 Williamson 1975, 1985.

61 Coase 1937: 395.

62 Jensen en Meckling 1976; Fama en Jensen 1983; Eisenhardt 1989.

63 Alchian en Demsetz 1972; Jensen en Meckling 1976.

er kan sprake zijn van afwenteling. Contractuele maatregelen kunnen helpen om dit gedrag in de hand te houden.

Binnen deze gedachte kan een onderneming worden geconceptualiseerd als een ‘bundel van contracten’ tussen verschillende partijen (werknemers, toeleveranciers, aandeelhouders). Deze groep economische actoren (het team) levert productiemiddelen en voorziet in de totstandkoming van de producten. Via contracten met en binnen de onderneming worden deze relaties vastgelegd en het management bewaakt namens de onderneming de naleving ervan. Concurrentie op markten zorgt ervoor dat die ondernemingen overleven die de laagste kosten hebben om deze teamproductie tot stand te brengen.

Om opportunistisch gedrag te voorkomen, dienen contracten continu te worden heronderhandeld en vernieuwd, en kunnen werknemers bijvoorbeeld met prestatiecontracten worden aangemoedigd om in het belang van de onderneming te handelen. Het interessante van deze aanname is echter dat de onderneming hiermee enigszins wegdrijft van het idee in de transactiekostentheorie dat de onderneming een alternatieve organisatievorm is voor de markt. Het opstellen en vernieuwen van contracten binnen een onderneming lijkt sterk op wat er in een markttransactie zou gebeuren.⁶⁴ Toch zijn er verschillen. Zo zijn contracten binnen een onderneming vaak impliciet en onvolledig, en niet juridisch af te dwingen; zie bijvoorbeeld de promotiecriteria voor werknemers.

In de agency en economische literatuur in het algemeen wordt bijzonder veel aandacht besteed aan de relatie tussen aandeelhouders en het management, waarbij aandeelhouders worden gezien als ‘de eigenaar’ van de onderneming.⁶⁵ Zij hebben het management uitbesteed aan professionele managers, en vervolgens is de vraag hoe zij ervoor kunnen zorgen dat deze managers handelen in het belang van de aandeelhouders. Er wordt gesproken over de scheiding van eigendom en controle⁶⁶, waarbij aandeelhouders (principal) het management (agent) slechts in beperkte mate kunnen controleren en bijsturen. Het management kan echter doelen nastreven die haaks staan op de belangen van de aandeelhouder, waardoor er gezocht moet worden naar middelen om het management te

---

64 Zie Alchian en Demsetz 1972 voor een kritiek op het strakke onderscheid tussen onderneming en markt.

65 Strikt juridisch is dit niet correct. In tegenstelling tot het alledaags taalgebruik zijn aandeelhouders wettelijk gezien geen eigenaar van de onderneming, maar eigenaar van aandelen in de vennootschap. Een onderneming is juridisch gezien een rechtspersoon en daarmee een eigenstandige entiteit (Blair 1995; zie ook Claassen 2021b). Aandeelhouders zijn niet persoonlijk aansprakelijk voor hetgeen in de naam van de vennootschap wordt verricht. Dit in tegenstelling tot de eigenaar van een eenmanszaak die persoonlijk aansprakelijk is voor de activiteiten van het bedrijf.

66 Berle en Means 1932.

‘disciplineren’. Ook hier geldt dat prestatiecontracten (bijvoorbeeld beloningen met aandelen) een manier kunnen zijn om shirking (misbruik) door het management tegen te gaan.

Kijken we naar de maatschappelijke bijdrage van de onderneming, dan geldt voor beide contractuele theorieën dat die vooral ligt in de statische efficiëntie. Een onderneming draagt bij aan zowel technische als allocatieve efficiëntie door de geaggregeerde transactiekosten te minimaliseren. Deze efficiëntie maakt een arbeidsverdeling en inzet van productiefactoren mogelijk die buiten ondernemingen niet (of met hogere kosten) zouden plaatsvinden.

Net als in de neoklassieke theorie hebben de contractuele theorieën echter weinig aandacht voor de dynamische efficiëntie (innovatie). Consumentenvoorkeuren en de stand van de technologie zijn een exogeen gegeven, waar ondernemingen optimaal op inspelen en zelf niets aan veranderen. Zij minimaliseren kosten, maar daar blijft het bij. De volgende twee theorieën gaan juist expliciet in op de rol die ondernemingen kunnen spelen bij economische vernieuwing.

2.3 Ondernemerschapstheorie

De ondernemerschapstheorie focust op het proces van het identificeren, ontwikkelen en benutten van nieuwe ideeën, producten en diensten, ofwel: op het ondernemerschapproces. In vergelijking met de eerste twee theorieën (en vooral de neoklassieke theorie) begeeft deze theorie zich tot op zekere hoogte ‘in een andere wereld’. In plaats van de economie te zien als een plek die zich doorgaans in een statisch evenwicht bevindt, is de economie hier een plek van continue dynamiek. En terwijl de neoklassieke wereld vooral een plek is van risico’s (met een kenbare kansverdeling), kenmerkt de economie zich binnen deze theorie voor een belangrijk deel door (radicale) onzekerheid: de toekomst is in grote mate onberekenbaar.⁶⁷ Onzekerheid betekent dat de mogelijke uitkomsten onbekend zijn en dat de kans dat een bepaalde uitkomst zich voordoet, nergens uit af te leiden is.⁶⁸ En in plaats van de aanname dat alle actoren toegang hebben tot volledige informatie en deze volledig rationeel verwerken, is informatie ongelijk verdeeld, verschillen mensen in de manier waarop zij deze informatie gebruiken en nemen zij beslissingen op basis van intuïtie, vuistregels en ingevingen.⁶⁹

---

67 Knight 1921.

68 Er is niet alleen onvolledige informatie voor economische beslissingen, zoals de behaviorale theorie stelt. In dat geval zou het met voldoende zoeken mogelijk zijn om volledige informatie te verkrijgen. Bij radicale onzekerheid is het zelfs onmogelijk om tot volledige informatie en een kansverdeling te komen. Dit is een van de aspecten die de neoklassieke theorie niet incorporeert (Bianchi en Henrekson 2005).

69 Shane en Venkataraman 2000: 221.

In deze theorie wordt dan ook anders gekeken naar ondernemen. In de twee hiervoor beschreven theorieën is het ondernemen te beschouwen als “an optimization process by which people make mechanical calculations in response to a given a set of alternatives imposed upon them”.⁷⁰ Het gaat daar dus om mogelijkheden om te komen tot meer efficiëntie van *bestaande* goederen, diensten, grondstoffen en organisatiemethodes. In de ondernemerschapstheorie is er daarentegen sprake van de ontdekking van *nieuwe* economische kansen: zaken waar mensen tot dan toe niet aan hadden gedacht, of waarvan niemand de economische mogelijkheden had gezien. Het beoordelingsvermogen van mensen verschilt sterk, en is een belangrijk onderdeel van ondernemend handelen. Ondernemerschap wordt gedefinieerd als “judgmental decision-making under conditions of uncertainty. Judgment refers primarily to business decision making when the range of possible future outcomes, let alone the likelihood of individual outcomes, is generally unknown”.⁷¹

Hoe verhoudt dit zich tot de rol van *ondernemingen*? We kunnen hier een onderscheid maken tussen de onderneming als (1) *resultaat* van ondernemerschap en als (2) *bron* van ondernemerschap. In het eerste geval is er aandacht voor het ontstaan van nieuwe ondernemingen en wordt antwoord gegeven op de vraag waarom sommige mensen een onderneming opzetten terwijl anderen als werknemer aan de slag gaan. Ondernemers kunnen vermoeden dat productiemiddelen op een andere (innovatieve) manier kunnen worden ingezet. Zij hebben daarmee het idee dat zij door productiemiddelen op een nieuwe manier te combineren van deze productiemiddelen een dienst, product of organisatieproces kunnen ontwikkelen waar vraag naar is.⁷² Per definitie betekent dit dus dat ondernemers anders denken over bepaalde dingen, want zij zien mogelijkheden die anderen nog niet hebben gezien. Juist omdat er ‘nog geen markt voor is’, kan het dan aantrekkelijk zijn om een nieuwe onderneming te starten: “there is no market for the judgment that entrepreneurs rely on, and therefore exercising judgment requires the person with judgment to start a firm”.⁷³

Het ondernemerschap wordt dus allereerst bepaald door verschillen in kennis en achtergrond. Sommigen hebben toegang tot bepaalde informatie die anderen niet hebben, en, meer dan dat, slagen erin andere verbanden te leggen en tot

---

70 Shane en Venkataraman 2000: 222.

71 Foss et al. 2007: 1895. Zie ook Casson 2003.

72 Schumpeter 1934.

73 Foss et al. 2007: 1896. Zie ook Casson 1997; Demsetz 1988.

afwijkende visies te komen. Zij ‘zien’ daarmee nieuwe mogelijkheden.⁷⁴ Ten tweede spelen cognitieve vaardigheden een rol. Ook al heeft iemand alle benodigde informatie tot zijn of haar beschikking, dan kan de ontdekking alsnog uitblijven als diens cognitieve vaardigheden ontoereikend zijn om nieuwe economische kansen te ontdekken.⁷⁵ Ondernemers brengen dan middelen bij elkaar – geld, technologieën, mensen – om zodoende producten en diensten te ontwikkelen die afnemers hopelijk zullen waarderen. Als hun vermoedens hierover blijken te kloppen, eigenen zij zich een deel van de gecreëerde waarde toe, als beloning voor hun beslissingen om middelen zodanig te organiseren dat nieuwe waarde ontstaat.⁷⁶ Overigens geldt wel dat de mate waarin ondernemers hierin succesvol zijn, van meer afhangt dan alleen de kwaliteit van hun ideeën, namelijk ook van het goed functioneren van financiële markten, toetredingsbarrières in de betreffende sectoren en de mate waarin bestaande bedrijven eenvoudig de nieuwe ideeën kunnen kopiëren.⁷⁷

Ondernemerschap kan ook plaatsvinden *binnen* een onderneming, namelijk door werknemers zelf.⁷⁸ In de transactiekostentheorie worden werknemers vooral gezien als mensen die mechanisch bepaalde vaststaande taken uitvoeren. Volgens Foss et al. kunnen werknemers echter ook worden gezien als ‘proxy entrepreneurs’, dus als mensen waaraan het ondernemerschap is gedelegeerd.⁷⁹ De cruciale vraag is dan ook niet hoe werknemers zo goed mogelijk ‘gedisciplineerd’ kunnen worden (door steeds completere contracten), maar juist wat de optimale mate van autonomie is zodat zij kunnen komen tot productieve, nieuwe ideeën die de onderneming als geheel verder brengen. Dit alles wil niet zeggen dat meer autonomie per se altijd tot goede uitkomsten leidt: werknemers kunnen ook ‘onproductief’ ondernemerschap aan de dag leggen, waarmee zij waarde voor de onderneming juist vernietigen. Het management (met daarachter de aandeelhouders) dient er dan op toe te zien dat er een organisatiestructuur – formele en informele systemen van beloning en boetes, regels voor het afhandelen van geschillen, enzovoort – is die productief ondernemerschap stimuleert en onwenselijke vormen van ondernemerschap ontmoedigt.

---

74 Zie Kaish en Gilad 1991; Venkataraman 1997. Binnen de economische theorie, en met name de wiskundige statistiek, is dit geformaliseerd als het hebben van afwijkende ‘priors’, waardoor het hebben van dezelfde informatie kan leiden tot andere inschattingen. Zie voor toepassingen binnen de theorie van de onderneming Van den Steen (2010), en binnen de ondernemingsfinanciering Boot et al. (2006).

75 Shane en Venkataraman 2000.

76 Casson 1982.

77 Shane en Venkataraman 2000: 224.

78 Stam 2013.

79 Foss et al. 2007.

De maatschappelijke waarde van de (bestaande of nieuwe) onderneming ligt dus vooral in het beoordelingsvermogen van ondernemers om in omstandigheden van grote onzekerheid productiefactoren te combineren op zo'n manier dat er waardevolle producten en diensten voor consumenten ontstaan. In de ondernemerschapstheorie is marktfalen (dus marktmacht, externaliteiten, informatie-asymmetrieën, gebrekkige prijsmechanismen) niet in eerste instantie een rationale voor overheidsinterventie, maar veeleer een bron van kansen voor ondernemers. Marktfalen kan zowel zorgen voor suboptimale economische, ecologische en sociale prestaties als voorzien in kansen voor het ontwikkelen van radicaal nieuwe technologieën en innovatieve bedrijfsmodellen. Daarmee kan het een aanjager zijn van duurzaam en sociaal ondernemerschap⁸⁰, wat zorgt voor een inkomen van de ondernemers maar ook voor betere sociale en milieuecondities. Hier liggen al de kiemen voor een dynamische brede welvaartsbenadering, waar we later op terug komen.

Of het beoordelingsvermogen en de creativiteit van ondernemers vooral bijdraagt aan hun eigen welvaart, macht en prestige, of ook bijdraagt aan een welvaartsverhoging in de samenleving als geheel⁸¹, hangt af van de instituties in de samenleving.⁸² Instituties – de regels van het spel in de samenleving⁸³ – maken bepaald gedrag mogelijk of beperken gedrag juist, via normen en waarden, en via wet- en regelgeving. Zo beperkt de milieuwetgeving vervuילend gedrag, maar kan deze ook een aanjager zijn van de totstandkoming van nieuwe milieuvriendelijke technologieën en producten die ondernemers ontwikkelen. Een ander voorbeeld is de lobby van het gevestigde bedrijfsleven om bepaalde sectorale regelgeving in stand te houden om zo nieuwkomers uit de markt te weren. Hier ligt een belangrijke taak voor de overheid: die moet instituties zo inrichten dat productief ondernemerschap wordt beloond en destructief ondernemerschap wordt beperkt. Dat betekent dat de overheid wet- en regelgeving, subsidies en belastingen zo moet inrichten dat deze ondernemerschap aanjagen dat niet alleen goed is voor de ondernemer zelf maar ook voor de samenleving. Anderzijds betekent het dat de overheid er ook voor moet zorgen dat corruptie en regelgeving afnemen die ten goede komen van een kleine gevestigde orde die vooral zichzelf verrijkt.

---

80 Cohen en Winn 2007; Santos 2012.

81 Aristoteles maakt in zijn *Nicomachean Ethics* een vergelijkbaar onderscheid tussen het op korte termijn najagen van welvaart om prestige te verwerven ('chrematics') en het op lange termijn creëren van welvaart om in menselijke noden in de samenleving te voorzien ('iokonomia') (Daly en Cobb 1990). Ironisch genoeg gaat de economische wetenschap vooral over het eerste, en niet over het tweede, waarvan de naam economie is afgeleid.

82 Baumol 1990; Acemoglu en Robinson 2012.

83 North 1990.

2.4 Evolutionaire theorie

De evolutionaire theorie van de onderneming ziet, net als de ondernemerschapstheorie, de economie als een dynamisch geheel, met onzekere uitkomsten.

De centrale vraag is welke eigenschappen van ondernemingen ervoor zorgen dat zij in deze dynamische context succesvol blijven. Doordat ondernemingen met fundamentele onzekerheid worden geconfronteerd, gaat het niet zozeer om het 'berekenen van de optimale koers' (zoals in de neoklassieke theorie) maar veeleer om het 'proberen en leren'. Hierbij bouwen zij voort op hun specifieke vaardigheden en mogelijkheden, om vandaaruit nieuwe paden in te slaan. Succes is echter absoluut niet gegarandeerd: sommige bedrijven zullen betere resultaten behalen dan andere, waarop de laatstgenoemde zich zullen moeten aanpassen of ervoor kiezen om af te haken. Dit is dus het 'evolutionaire' aspect van de theorie.

In de evolutionaire theorie staan dus de verschillen tussen ondernemingen centraal, bijvoorbeeld in hun 'routines', gedefinieerd als "repetitive, recognizable patterns of interdependent actions, carried out by multiple actors"⁸⁴. Deze routines zorgen ervoor dat ondernemingen als collectief efficiënter zijn dan eenzelfde aantal individuen: het geheel is meer dan de som der delen. En de verschillen in de routines zorgen ervoor dat sommige ondernemingen beter kunnen overleven in een concurrerende markt dan andere.⁸⁵ Deze theorie bestudeert dus hoe er binnen ondernemingen routines ontstaan die bedrijfs-specifiek zijn (moeilijk te kopiëren door andere ondernemingen) en waardevol in het productieproces.

Bij deze routines gaat het dus om 'de dingen goed doen'. Om op de lange termijn en in een dynamische context te kunnen overleven is echter meer nodig, namelijk ook 'de goede dingen doen'. Dan is het cruciaal dat de ondernemingen beschikken over leervermogen, waarmee zij in staat zijn zich aan te passen aan een veranderende context door nieuwe vaardigheden te ontwikkelen of in het bedrijf te integreren.⁸⁶ Dit vermogen tot leren stelt bedrijven niet alleen in staat om in een dynamische context te overleven, maar ook om met innovatie de economie te veranderen. De evolutionaire theorie is de enige van de vier besproken theorieën die een verklaring geeft voor de ontwikkeling van ondernemingen op de langere termijn, en de co-evolutie met hun omgeving (zoals ook gevat in het recente ecosysteemconcept; zie tekstbox 3).

---

84 Feldman en Pentland 2003: 95.

85 Nelson en Winter 1982; Nelson 1991.

86 Teece et al. 1997.

De theorie benadrukt de heterogeniteit van ondernemingen en de rol van concurrentie. In het statische neoklassieke perspectief wordt vooral benadrukt dat concurrentie (tussen ondernemingen die op elkaar lijken) ervoor zorgt dat ondernemingen hun overwinsten minimaliseren, en dat prijzen dus een goede reflectie zijn van de productiekosten. Als de markt een oligopoliestructuur heeft met hoge toetredingsbarrières, is dat problematisch vanuit het perspectief van statische efficiëntie. In het evolutionaire perspectief worden dergelijke marktstructuren geproblematiseerd vanwege nog een andere reden, namelijk dat veel diversiteit op een markt de bron is van vernieuwing (dynamische efficiëntie). Wanneer een markt gedomineerd wordt door een beperkt aantal spelers die sterk op elkaar lijken, kan deze dynamische efficiëntie onder druk komen te staan.⁸⁷

De maatschappelijke waarde van de onderneming ligt vooral in haar leervermogen: de onderneming is een groep mensen die collectief leert, problemen oplost en nieuwe producten voortbrengt die voor waardevolle veranderingen in de economie zorgen. Leren staat dus centraal in deze theorie: leren in ondernemingen en leren in de economie.⁸⁸ Werken is een vorm van leren, en ondernemingen vormen een belangrijke context die het mogelijk maakt te leren in de economie. De onderneming is de aanjager van de lerende economie, niet op zichzelf, maar ingebed in een innovatiesysteem.⁸⁹

In deze theorie is marktfalen een onderdeel van systeemfalen: de beperkingen en belemmeringen in een economisch systeem waardoor nieuwe waardecreatie (innovatie) niet voldoende tot stand komt. De markt en de markttransacties zijn een onderdeel van het innovatiesysteem, waarin ook niet-marktspelers (zoals overheden en semipublieke organisaties) een belangrijke rol hebben. In deze theorie heeft de overheid niet alleen een rol bij het corrigeren van marktfalen, maar dient ze ook te focussen op het verhelpen van systeemfalen en zelfs op het (helpen) creëren van nieuwe markten.

---

87 Nelson 1991: 72.

88 Nooteboom 2000; WRR 2013.

89 Nelson 1993.

Tekstbox 4. Ecosystemen voor ondernemerschap en innovatie

De ecosysteembenadering is een nieuwe benadering die expliciet voortbouwt op de ondernemerschapstheorie, de contractuele theorieën, de evolutionaire theorie en de stakeholderbenadering. Deze benadering plaatst de onderneming in een bredere context van andere organisaties (concurrenten, afnemers, toeleveranciers, onderzoekinstellingen, overheden, toezichhouders) die in het proces van nieuwe waardecreatie wederzijds afhankelijk van elkaar zijn. Om succesvol te innoveren is de betrokkenheid van een groot aantal spelers uit de private en publieke sector vaak noodzakelijk.

Binnen deze benadering bestaan twee perspectieven: dat van het ondernemerschapsecosysteem⁹⁰ en dat van het innovatie-ecosysteem.⁹¹ Het eerste perspectief richt zich op het geheel van spelers en factoren dat op zodanige wijze is georganiseerd dat het in een bepaald gebied productief ondernemerschap mogelijk maakt. Het perspectief verklaart de mate waarin productief ondernemerschap voorkomt in een regio of land, en de daardoor voortgebrachte welvaart. In dit perspectief is leren en het creëren van nieuwe waardevolle kennis een centraal proces, en systeemfalen laat zien waar het ecosysteem onvoldoende goed werkt. Het tweede perspectief richt zich op de afstemmingsstructuur tussen de betrokken partijen die nodig is om waardecreatie (veelal een complexe innovatie) te realiseren. De transactiekostentheorie biedt daarbij inzicht in de contracten die het best passen bij deze innovatie-ecosystemen, en in wie zich welk deel van de gerealiseerde waarde toe-eigent.

90

Stam 2015; Spiegel 2017.

91

Adner 2017; Jacobides et al. 2018.

3. De onderneming in een dynamische brede welvaartsbenadering

De hierboven besproken theorieën werpen elk een specifiek licht op de aard en de rol van ondernemingen. De eerste twee theorieën kijken daarbij vooral naar de kracht van ondernemingen om statische efficiëntie mogelijk te maken (de dingen goed doen), terwijl de laatste twee vooral kijken naar hun bijdrage aan dynamische efficiëntie (de dingen anders en beter doen). Wat betreft hun uiteindelijke maatschappelijke bijdrage hebben alle theorieën echter een betrekkelijk ‘nauw’ perspectief: ze kijken primair naar materiële vooruitgang.⁹² In deze paragraaf schetsen we de contouren van een theorie van de onderneming waarin het dynamische perspectief van de laatste twee theorieën wordt gecombineerd met een brede welvaartsbenadering: de dynamische brede welvaartsbenadering.

Dat ondernemingen brede welvaart mogelijk en onmogelijk kunnen maken, is een empirisch gegeven. Toch is er, zoals eerder aangegeven, (nog) geen economische theorie van de onderneming die hier de conceptuele basis voor vormt. De hier voorgestelde dynamische brede welvaartsbenadering bouwt met name voort op de ondernemerschapstheorie en de evolutionaire theorie van de onderneming, die ook gericht zijn op dynamische efficiëntie, zij het – expliciet dan wel impliciet – met betrekking tot nauwe welvaart. De brug van dynamische efficiëntie naar brede welvaart maken we via de capaciteitenbenadering van Amartya Sen. Zoals besproken in paragraaf 1.3, betekent dit een verschuiving van een nauwe welvaart in termen van bijvoorbeeld bbp naar een brede welvaart waarin allerlei andere dimensies meetellen die mensen in staat stellen het leven te leiden dat ze waarderen. In de brede welvaartsbenadering is de onderneming een waarde creërende gemeenschap die ervoor zorgt dat haar leden zich in organisatieverband ontplooiën. Voorbeelden hiervan zijn de autonomie van werkenden om de keuzes te maken die zij waarderen en die de onderneming positief beïnvloeden, vergelijkbaar met ‘beoordelingsvermogen’ in de ondernemerschapstheorie en ‘procedureel nut’ in de statische brede welvaartsbenadering (zie paragraaf 1.3). Werk in een onderneming kan ook worden gezien als middel om jezelf te ontplooiën, te leren en te innoveren (zoals in de evolutionaire theorie van de onderneming). Dat maakt dat we kunnen spreken van een dynamische welvaartsbenadering.

De primaire vraag voor de theorie van de onderneming is: waarom zijn er ondernemingen en worden niet alle transacties via de markt georganiseerd? In de dynamische brede welvaartsbenadering kan deze vraag ook gesteld worden. Het antwoord op die vraag heeft er dan mee te maken dat een onderneming dynamische efficiëntie en brede welvaart beter kan realiseren dan de markt (en mogelijk andere organisatievormen). Met de achterliggende capaciteitenbenadering rijst de vraag: waarom en hoe dragen ondernemingen eraan bij dat de capaciteiten van mensen binnen en buiten de onderneming groter worden, nu en in de toekomst? Deze vraag is sterk gerelateerd aan het concept ‘duurzame ontwikkeling’, dat de commissie-Brundtland⁹³ in 1987 definieerde als “ontwikkeling die voorziet in de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen”, en dat meer recent is gevat in de *Sustainable Development Goals* (SDGs) van de Verenigde Naties.

Deze dynamische brede welvaartsbenadering is de impliciete basis voor het missiegedreven innovatiebeleid, waarbij bedrijven worden gezien als innovatieve spelers gericht op maatschappelijke impact.⁹⁴ In de dynamische brede welvaartsbenadering staat de rol van kennis en leren centraal: hoe kunnen problemen in de samenleving worden opgelost met innovatie?⁹⁵ Innovatie omvat zowel nieuwe technologieën als nieuwe instituties (‘social technologies’), evenals nieuwe producten en de bijbehorende veranderende voorkeuren.

3.1 Onderneming als ‘focusing device’

Om bij te dragen aan de vele dimensies van brede welvaart is innovatie vaak noodzakelijk: de bestaande technologieën en consumptiepatronen dragen vaak niet bij aan een brede welvaart, of staan deze zelfs in de weg. De *raison d’être* van ondernemingen is dat zij beter dan de markt (en andere organisatievormen) in staat zijn om op hun specifieke manier bij te dragen aan het verhogen van brede welvaart. De onderneming is een ‘focusing device’⁹⁶: ze kan niet tegelijk en in dezelfde mate bijdragen aan alle dimensies van brede welvaart. Net als in de ondernemerschapstheorie, moeten ondernemingen ontdekken op welke

93 De commissie-Brundtland – formeel de World Commission on Environment and Development, maar vernoemd naar de Noorse voorzitter Gro Harlem Brundtland – publiceerde op verzoek van de Verenigde Naties het rapport ‘Our Common Future’. In dit rapport legde de commissie een link tussen economische groei, milieuvraagstukken en ontwikkelingsproblematiek en riep ze op tot duurzame ontwikkeling.

94 Zie bijvoorbeeld de nieuwe visie van VNO-NCW en MKB-Nederland ‘Ondernemen voor Brede Welvaart’ (VNO-NCW en MKB-Nederland, 2021), en het vernieuwde topsectorenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat ‘Missies voor de Toekomst’, <https://www.topsectoren.nl/missiesvoordetoekomst>.

95 Beinhocker 2006; Stam en Nooteboom 2011.

96 Nooteboom 2009.

manier ze het beste kunnen bijdragen aan een dimensie van brede welvaart. Dit gaat met proberen en leren, waarbij de onderneming investeert in de creatie van innovaties. In interactie met gebruikers en andere belanghebbenden toetst de onderneming vervolgens of de innovaties waardevol zijn. De productie van gefaalde innovaties wordt stopgezet, en die van succesvolle wordt opgeschaald. Voor dit laatste zijn ook investeringen benodigd.

Omdat ondernemingen op een gefocuste manier innoveren om brede welvaart te realiseren, sturen ze op een aantal dimensies daarvan, en niet noodzakelijkerwijs op de totale (holistische) maatschappelijke welvaartsopgave.⁹⁷ Het is dan ook zeer wel mogelijk dat hun handelen negatieve bijeffecten heeft voor andere dimensies van brede welvaart. Dit kan aanleiding zijn voor zowel andere ondernemingen om hieraan gerelateerde kansen te identificeren en te benutten, als voor de overheid om hierop actie te ondernemen. Een voorbeeld van een negatief bijeffect van dynamische efficiëntie is dat door creatieve destructie vaardigheden overbodig worden en mensen hun baan kwijtraken. Vele overheden hebben het als hun taak gezien om het hiermee gepaard gaande conflict en verzet op te vangen met herverdeling en regulering (welvaartsstaat). Hiermee vangen ze de kosten van creatieve destructie op die anders verzet zouden opleveren tegen (geaggregeerde) vooruitgang.⁹⁸ Maar ook vele ondernemingen hebben deze negatieve bijeffecten opgevangen door nieuwe scholingsarrangementen te ontwikkelen en aan te bieden, of door bemiddeling waarmee deze mensen weer een nieuwe baan kunnen krijgen.

De ondernemingsfocus op een specifiek aspect van brede welvaart, wordt wel 'purpose' genoemd en kan worden benoemd in de visie en missie van de onderneming.⁹⁹ Deze nieuwe focus op 'purpose' zet zich af tegen het uitgangspunt dat winst maken en het maximaliseren van aandeelhouderswaarde de (enige) legitieme doelen van de onderneming zijn. Met 'purpose' wordt hier juist het centraal stellen van een pro sociaal doel van de onderneming bedoeld.¹⁰⁰ Dit doel kan worden vastgelegd in rechtsvormen en certificeringen¹⁰¹ en worden

---

97 In deze zin onderscheidt de dynamische brede welvaartsbenadering zich van traditionele benaderingen van maatschappelijk verantwoord ondernemen, waarbij de onderneming *naast* haar bedrijfseconomische focus zich ook bekommert om *andere* maatschappelijke verantwoordelijkheden (naast het maken van winst).

98 Abramovitz 1986.

99 Henderson 2020.

100 Henderson en Van den Steen 2015

101 Zoals B Corp: een certificering voor bedrijven die voldoen aan de hoogste geverifieerde normen inzake sociale en milieuprestaties, transparantie en verantwoording, dat als doel heeft om ondernemingen een middel te laten zijn voor een inclusievere en duurzamere economie (zie ook Colander en Kuper 2014).

bestendig door het vennootschapsrecht.¹⁰² Op deze manier speelt brede welvaart een rol in de ex-antebesluitvorming rondom investeringen van ondernemingen.¹⁰³ Meer onderzoek is nodig om te achterhalen onder welke omstandigheden een (dynamische) brede welvaartsbenadering goed is voor het bedrijfseconomisch functioneren¹⁰⁴, en hoe gericht de focus op brede welvaart moet zijn om tot bedrijfseconomisch succes te leiden.

In bredere zin is deze rol van brede welvaart in de ex-ante besluitvorming terug te zien in het dagelijkse taalgebruik van ondernemingen, met zogenoemde ESG-doelen (*Environmental, Social, Governance*) van ondernemingen en het bijdragen aan de *Sustainable Development Goals* (SDGs) van de Verenigde Naties. Dergelijke doelen komen overigens ook voort uit het werk van Sen en Nussbaum¹⁰⁵, de grondleggers van de capaciteitenbenadering. Deze doelen kunnen ex-antesturing geven aan de richting van de investeringen van ondernemingen (en hun stakeholders).

Ex post moet dan natuurlijk nog blijken hoeveel impact de onderneming hiermee uiteindelijk realiseert, en tegen welke kosten. Een ondernemingsvorm die in opkomst is en juist het realiseren van brede welvaart en innovatie prioriteert, is sociaal of duurzaam ondernemerschap: de activiteiten en processen die worden ondernomen om kansen te identificeren en te benutten om de welvaart in brede zin te vergroten door nieuwe ondernemingen op te richten of bestaande organisaties op een innovatieve manier te beheren.¹⁰⁶

De dynamische brede welvaartsbenadering gaat dus voorbij aan Friedmans focus op winstmaximalisatie, maar gaat ook verder dan benaderingen van maatschappelijk verantwoord ondernemen waarbij nog steeds primair naar winstmaximalisatie wordt gestreefd, naast andere maatschappelijke verantwoordelijkheden. In de dynamische brede welvaartsbenadering is de onderneming gefocust op het identificeren en realiseren van nieuwe kansen voor brede welvaartsverbetering, op een bedrijfseconomisch rendabele wijze.

---

102 Mayer 2013.

103 Het mee laten wegen van brede welvaartsdimensies is niet per definitie een kostenpost: maatschappelijk verantwoord ondernemen heeft veelal ook positieve bedrijfseconomische effecten (zie Ambec en Lanoie 2008; Kitzmueller en Shimshack 2012).

104 Zie bijvoorbeeld Henderson en Van den Steen 2015.

105 Nussbaum en Sen 1993.

106 Zahra et al. 2009.

3.2 Meetbaarheid van brede welvaart

De kracht van de neoklassieke theorie is dat deze het mogelijk maakt om waarderingen te beprijzen en kosten meetbaar te maken, en er ook voor zorgt dat statische efficiëntie bereikt kan worden. Dat door beprijzing veel onterecht buiten beeld blijft, hebben velen aangetoond: niet alles dat van waarde is heeft een prijs, en niet alle kosten kunnen beprijsd worden. Een grote uitdaging voor een theorie van de onderneming die zich richt op brede welvaart, is dat “the socially responsible manager faces a wide variety of missions, most of which are by nature unmeasurable”.¹⁰⁷ Te weinig focus kan inderdaad leiden tot ‘mission drift’, een bekend probleem voor sociale ondernemingen.¹⁰⁸ Het meetprobleem is reëel, maar er zijn steeds meer en betere maten voor de dimensies van brede welvaart,¹⁰⁹ evenals maten voor de capaciteiten van stakeholders van de onderneming¹¹⁰. Deze maten zijn wel moeilijk in prijzen uit te drukken, waardoor ze niet direct via consumentenprijzen en kostprijzen te verdisconteren zijn in de winst-verliesrekeningen van ondernemingen. Dit betekent in de praktijk dat gerealiseerde brede welvaart vaak geen rol speelt in de ex-postevaluatie van de prestaties (maatschappelijke impact) van ondernemingen.

Nieuwe boekhoudkundige regels kunnen dit probleem gedeeltelijk ondervangen. Daarom vormt de rapportage van deze maatschappelijke impact onderdeel van de ex-postverantwoordingscyclus.¹¹¹ Een verdergaande stap is om deze maatschappelijke impact te converteren in monetaire waarden en mee te laten wegen in de winst- en verliesrekening.¹¹² Deze verslaglegging heeft gevolgen voor zowel de interne besluitvorming als extern: (impact) investeerders en andere belanghebbenden kunnen immers de prestaties van de onderneming afzetten tegen haar geëxpliciteerde ‘purpose’. De meetbaarheid van de impact die de onderneming op de brede welvaart heeft, is een grote uitdaging voor de praktijk van de dynamische brede welvaartsbenadering.

Kortom, in de dynamische brede welvaartsbenadering is de onderneming een ‘focusing device’ om op een vernieuwende manier met een collectief capaciteiten te ontwikkelen. Dit is een proces waarin proberen en leren centraal staat, wat ook ineffectief kan blijken, waarop de onderneming of de externe betrokkenen kunnen besluiten deze activiteiten te staken. De focus wordt ex-ante gerealiseerd door een dimensie of specificatie van brede welvaartscreatie in de ‘purpose’ van de onderneming te articuleren. Het succes van deze focus wordt ex-post bevestigd,

---

107 Tirole 2006: 59,

108 Cornforth 2014.

109 Aalders et al. 2019.

110 Ali en Cottle 2021.

111 Bijvoorbeeld met een ‘corporate social audit’ (Claassen 2021a).

112 Barby et al. 2021.

of gefalsificeerd, door degenen wiens capaciteiten verbeterd moesten worden. Hiervoor volstaat het marktproces, met concurrentie en prijsvorming, vaak niet voldoende. Er is dan behoefte aan additionele impactmaten.

4. Conclusies

In de geschiedenis van het economisch denken zijn vele theorieën van de onderneming te onderscheiden. In dit essay hebben we vier dominante theorieën van de onderneming, hun kenmerken en maatschappelijke implicaties besproken. Vervolgens hebben we de contouren geschetst van een nieuwe theorie van de onderneming, de zogenoemde dynamische brede welvaartsbenadering. Deze benadering bouwt voort op de andere theorieën van de onderneming, maar verdiept en verbreedt de welvaartsoriëntatie. Ze verdiept de welvaartsoriëntatie met de welvaartstheoretische fundering van de capaciteitenbenadering, en ze verbreedt daarmee de welvaartsoriëntatie voorbij de nauwe materiële welvaart. De benadering bouwt met name voort op de focus op dynamische efficiëntie in de ondernemerschapstheorie en de evolutionaire theorie van de onderneming. De dynamische brede welvaartsbenadering is verwant met de zogenoemde stakeholderbenadering (en het daarop gebaseerde Rijnlandse model van corporate governance), in de zin dat ze zich ook op brede welvaart richt. Tegelijkertijd richt de dynamische brede welvaartsbenadering zich nadrukkelijker op dynamische efficiëntie dan de stakeholderbenadering, en heeft ze in de capaciteitenbenadering een expliciete welvaartstheoretische basis. In die zin kan de dynamische brede welvaartsbenadering veel meer als een theorie worden gezien, en niet als een beschrijving, zoals het Rijnlandse model.

In de dynamische brede welvaartsbenadering identificeren en realiseren ondernemingen op een gefocuste wijze nieuwe kansen om brede welvaart te verbeteren, op een bedrijfseconomisch rendabele wijze. Deze focus maakt de onderneming expliciet in haar 'purpose'. De onderneming is niet alleen een middel om brede welvaart in de samenleving, buiten eigen haar grenzen, te creëren, zij is ook van belang voor het ontwikkelen van de capaciteiten van haar medewerkers, als waarde voor hen. Deze capaciteitenontwikkeling van medewerkers heeft waarde op zichzelf, en staat niet per se ten dienste van de onderneming (zoals in andere theorieën van de onderneming). Tegelijkertijd kan de capaciteitenontwikkeling bijdragen aan het realiseren van de 'purpose' van de onderneming, waardoor er een win-winsituatie ontstaat die deze onderneming nog beter in staat stelt dan andere ondernemingen om brede welvaart te realiseren. Naast een breder begrip van welvaart, onderscheidt deze dynamische brede welvaartsbenadering zich van de andere theorieën van de onderneming door de intrinsieke waarde van werk in ondernemingen.

Met dit essay voorzien we in een conceptueel-wetenschappelijke basis voor beleid waarin bedrijven op vernieuwende wijze brede welvaart in hun eigen bedrijfsvoering en in de samenleving realiseren. Zoals we hebben laten zien, zijn er echter nog veel uitdagingen om de winst van de dynamische brede welvaartsbenadering te realiseren.

Literatuur

- Aalders, R., B. van Bavel, S. Hardeman, T. van der Lippe, O. Raspe, A. Rijpma en E. Stam (2019) *Brede welvaart pas na tien jaar boven niveau van voor de economische crisis*, Utrecht: Universiteit Utrecht & Rabobank.
- Abramovitz, M. (1986) 'Catching up, forging ahead, and falling behind', *Journal of Economic History*: 385-406.
- Acemoglu, D. en J. Robinson (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, New York: Crown Publishers.
- Adner, R. (2017) 'Ecosystem as Structure: An Actionable Construct for Strategy', *Journal of Management* 43, 1: 39-58.
- Alchian, A. en H. Demsetz (1972) 'Production, Information Costs and Economic Organization', *The American Economic Review* 62, 5: 777-795.
- Ali, I. en G.W. Cottle (2021) 'Reconceptualizing Entrepreneurial Performance: The creation and destruction of value from a stakeholder capabilities perspective', *Journal of Business Ethics* 170, 4: 781-796.
- Ambec, S. en P. Lanoie (2008) 'Does it pay to be green? A systematic overview', *The Academy of Management Perspectives* 22, 4: 45-62.
- Arrow, K. (1951) *Social Choice and Individual Values*, New York: John Wiley & Sons.
- Barby, C., R. Barker, R. Cohen, R. Eccles, C. Heller, C. Mayer, B. Roche, G. Serafeim, J. Stroehle, R. Younger en R. Zochowski (2021) *Measuring Purpose—An Integrated Framework*.
- Barnard, C. (1938) *The Functions of the Executive*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Baumol, W. (1990) 'Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive' *Journal of Political Economy* 98, 5: 893-921.
- Beinhocker, E. (2006) *The Origin of Wealth. Evolution, Complexity, and the Radical Remaking of Economics*, Boston: Harvard Business Review Press.
- Bénabou, R. en J. Tirole (2010) 'Individual and corporate social responsibility', *Economica* 77, 305: 1-19.
- Benz, M. en B.S. Frey (2008) 'Being independent is a great thing: Subjective evaluations of self-employment and hierarchy', *Economica* 75, 298: 362-383.
- Berle, A. en G. Means (1932) *The Modern Corporation and Private Property*, Transaction Publishers.
- Bianchi, M. en M. Henrekson (2005) 'Is neoclassical economics still entrepreneurless?', *Kyklos* 58, 3: 353-377.
- Blair, M. (1995) *Ownership and Control: Rethinking Corporate Governance for the Twenty-First Century*, Washington, DC: Brookings Institution.
- Blaug, M. (1980) *The Methodology of Economics: Or How Economists Explain*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- Blaug, M. (2001) 'Is Competition Such a Good Thing? Static Efficiency versus Dynamic Efficiency', *Review of Industrial Organisation*, 19: 37-48.
- Bloom, N. en J. van Reenen (2010) 'Why do Management Practices Differ Across Countries?', *Journal of Economic Perspectives* 24, 1: 203-224.
- Boot, A., R. Gopalan en A. Thakor (2006) 'The Entrepreneur's Choice between Public and Private Ownership', *The Journal of Finance* 61: 803-836.
- Buchanan, J. en G. Tullock (1962) *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Casson, M. (1982) *The Entrepreneur: An Economic Theory*, Rowman & Littlefield.
- Casson, M. (1997) *Information and Organization: A New Perspective on the Theory of the Firm*. Oxford: Oxford University Press.
- Casson, M. (2003) 'Entrepreneurship, Business Culture and the Theory of the Firm', blz. 223-246 in *Handbook of Entrepreneurship Research*, Springer.
- CBS (2020) Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2020, Den Haag: CBS.
- Claassen, R. (2021a) 'Een 'social audit' dwingt tot ondernemen gebaseerd op maatschappelijke waarde', *Economisch Statistische Berichten* 106, 4795, 18 maart.
- Claassen, R. (2021b) *De legitimiteit van bedrijven in een liberale democratie. Een politiek-theoretische benadering*, WRR Working Paper nr. 43, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Beschikbaar op: <https://www.wrr.nl/publicaties/working-papers/2021/05/31/de-legitimiteit-van-bedrijven-in-een-liberale-democratie>.
- Clarkson, M.B.E. (1994) *A Risk Based Model of Stakeholder Theory*, The Centre for Corporate Social Performance and Ethics, Toronto: University of Toronto.
- Coase, R. (1937) 'The Nature of the Firm', *Economica* 4, 16: 386-405.
- Cohen, B. en M.I. Winn (2007) 'Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship', *Journal of Business Venturing* 22, 1: 29-49.
- Cohen, M., G. March en J. Olsen (1972) 'A Garbage Can Model of Organizational Choice', *Administrative Science Quarterly* 17, 1: 1-25.
- Colander, D. en R. Kupers (2014) *Complexity and the art of public policy: Solving society's problems from the bottom up*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cornforth, C. (2014) 'Understanding and combating mission drift in social enterprises', *Social Enterprise Journal* 10, 1: 3-20.
- Cournot, A. (1838) *Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses*, Parijs: L. Hachette.
- Cyert, R. en J. March (1963) *A Behavioral Theory of the Firm*, Wiley-Blackwell.
- Daly, H. en J. Cobb (1990) *For the Common Good*, Londen: Green Print.
- Davis, J.H., Schoorman, F.D. en L. Donaldson (1997) Toward a stewardship theory of management. *Academy of Management review* 22, 1: 20-47.
- Demsetz, H. (1988) 'The Theory of the Firm Revisited', *Journal of Law, Economics & Organization* 4, 1: 141-162.

- Donaldson, L. (1995) *American Anti-Management Theories of Organization: A Critique of Paradigm Proliferation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Donaldson, T. en L. Preston (1995) 'The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications', *Academy of Management Review* 20, 1: 65-91.
- Eisenhardt, K.M. (1989) 'Agency theory: An assessment and review', *Academy of Management Review* 14, 1: 57-74.
- Fama, E.F. en M.C. Jensen (1983) 'Separation of ownership and control', *The Journal of Law and Economics* 26, 2: 301-325.
- Feldman, M. en B. Pentland (2003) 'Reconceptualizing Organizational Routines as a Source of Flexibility and Change', *Administrative Science Quarterly* 48: 94-118.
- Foss, N.J. (2000) *The theory of the firm: Critical perspectives on business and management*, Londen: Routledge.
- Foss, K., N.J. Foss en P.G. Klein (2007) 'Original and derived judgment: An Entrepreneurial Theory of Economic Organization', *Organization Studies* 28, 12: 1893-1912.
- Freeman, R.E. en D.L. Reed (1983) 'Stockholders and Shareholders: A new perspective on Corporate Governance', *California Management Review* 25, 3: 88-106.
- Friedman, M. (1970) 'The social responsibility of business is to increase its profits', *The New York Times Magazine*, 13 september.
- Friedman, M. (1976) *Price Theory*, Aldine Publishing Company.
- Ghoshal, S. (2005) 'Bad management theories are destroying good management practices', *Academy of Management Learning and Education* 4, 1: 75-91.
- Ghoshal, S. en P. Moran (1996) 'Bad for practice: A critique of the transaction cost theory', *Academy of Management Review* 21, 1: 13-47.
- Graaff, J.V. (1957) *Theoretical Welfare Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hart, O. (1989) 'An Economist's Perspective on the Theory of the Firm', *Columbia Law Review*, 89: 1757-1774.
- Henderson, R. (2020) *Reimagining capitalism in a world on fire*, Londen: Hachette UK.
- Henderson, R. en E. van den Steen (2015) 'Why Do Firms Have "Purpose"? The Firm's Role as a Carrier of Identity and Reputation', *American Economic Review* 105, 5: 326-30.
- Hennipman, P. (1962) *Doeleinden en criteria der economische politiek*, Stenfert Kroese.
- Hennipman, P. (1977) *Welvaartstheorie en economische politiek*, Samson.
- Hill, C.W., en T.M. Jones (1992) 'Stakeholder-agency theory', *Journal of Management Studies* 29, 2: 131-154.

- Holmstrom, B.R. en J. Tirole (1989) 'The theory of the firm', blz. 61-133 in R. Schmalensee en R.D. Willig (red.) *Handbook of Industrial Organization*, Volume I, Amsterdam: Elsevier.
- Hume (1739) *A Treatise of Human Nature*.
- Jacobides, M.G., C. Cennamo en A. Gawer (2018) 'Towards a theory of ecosystems', *Strategic Management Journal* 39, 8: 2255-2276.
- Jensen, M. en W. Meckling (1976) 'Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure', *Journal of Financial Economics* 3, 4: 305-360.
- Kahneman, D. (2003) 'Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics', *American Economic Review* 93, 5: 1449-1475.
- Kahneman, D. en A. Tversky (1979) 'Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk', *Econometrica* 47: 313-327.
- Kaish, S. en B. Gilad (1991) 'Characteristics of Opportunities Search of Entrepreneurs versus Executives: Sources, Interests, General Alertness', *Journal of Business Venturing* 6, 1: 45-61.
- Keynes, J. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Palgrave Macmillan.
- Kihlstrom, R. en J. Laffont (1979) 'A general equilibrium entrepreneurial theory of firm formation based on risk aversion', *Journal of Political Economy* 87, 4: 719-748.
- Kitzmueller, M. en J. Shimshack (2012) 'Economic Perspectives on Corporate Social Responsibility', *Journal of Economic Literature* 50, 1: 51-84.
- Knight, F. (1921) *Risk, Uncertainty and Profit*, Augustus Kelley.
- Krugman, P. (1994) *The Age of Diminished Expectations: U.S. Economic Policy in the 1990s*, Cambridge, MA: The mit Press.
- Kuklys, W. en I. Robeyns (2005) 'Sen's capability approach to welfare economics', blz. 9-30 in W. Kuklys (red.) *Amartya Sen's Capability Approach. Theoretical Insights and Empirical Applications*, Berlin/Heidelberg: Springer.
- Lakatos, I. (1976) 'Falsification and the methodology of scientific research programmes', blz. 205-259 in *Can theories be refuted?*, Dordrecht: Springer.
- March, G. en H. Simon (1958) *Organizations*, John Wiley and Sons.
- Marshall, A. (1890) *Principles of Economics*, Londen: Macmillan.
- Mayer, C. (2013) *Firm commitment: Why the corporation is failing us and how to restore trust in it*, Oxford: Oxford University Press.
- Mayer, C. (2018) *Prosperity: better business makes the greater good*, Oxford: Oxford University Press.
- Mintzberg, H., Ahlstrand, B. en Lampel, J.B. (2020) *Strategy safari. A guided tour through the wilds of strategic management*, Londen: Pearson.
- Nelson, R.R. (1991) 'Why do firms differ, and how does it matter?', *Strategic Management Journal* 12, S2: 61-74.

- Nelson, R.R. (1993) *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*, Oxford: Oxford University Press.
- Nelson, R.R. en S.G. Winter (1975) 'Growth theory from an evolutionary perspective: The differential productivity puzzle', *The American Economic Review* 65, 2: 338-344.
- Nelson, R.R. en S.G. Winter (1982) *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Nooteboom, B. (1992) 'Towards a dynamic theory of transactions', *Journal of Evolutionary Economics*, 2: 281-299.
- Nooteboom, B. (2000) *Learning and innovation in organizations and economies*, Oxford: Oxford University Press.
- Nooteboom, B. (2009) *A Cognitive Theory of the Firm. Learning, Governance and Dynamic Capabilities*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Nooteboom, B. en E. Stam (2008) *Microfoundations for Innovation Policy*, WRR-Verkenning nr. 18, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Beschikbaar op: <https://www.wrr.nl/publicaties/verkenningen/2008/04/23/micro-foundations-for-innovation-policy---18>.
- North, D.C. (1990) *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. en A. Sen (1993) *The Quality of Life*, Clarendon Press.
- Olson, M. (1965) *The Logic of Collective Action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The evolution of institutions for collective action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pigou, A.C. (1920) *The Economics of Welfare*, Londen: Macmillan.
- Porter, M.E. en M.R. Kramer (2006) 'The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility', *Harvard Business Review* 84, 12: 78-92.
- Ramos, G. en W. Hynes (2019) *Beyond Growth: Towards a New Economic Approach. Report of the Secretary General's Advisory Group on a New Growth Narrative*, Parijs: OECD Publishing.
- Robinson, J. (1938) 'The classification of inventions', *The Review of Economic Studies* 5, 2: 139-142.
- Santos, F.M. (2012) 'A positive theory of social entrepreneurship', *Journal of Business Ethics* 111, 3: 335-351.
- Schreuder, H. (1981) *Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen*, Leiden: Stenfert Kroese.
- Schumpeter, J.A. (1934) *The Theory of Economic Development*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Shane, S. en S. Venkataraman (2000) 'The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research', *Academy of Management Review* 25, 1: 217-226.

- Shleifer, A. en R.W. Vishny (1998) *The grabbing hand: Government Pathologies and their Cures*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Simon, H. (1947) *Administrative Behavior: A Study of Decision Making Processes in Administrative Organization*, Londen: Macmillan.
- Simon, H. (1979) 'Rational Decision Making in Business Organizations', *American Economic Review* 69, 4: 493-513.
- Simon, H. (1982) *Models of Bounded Rationality, Volume 1: Economic Analysis and Public Policy*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Simon, H.A. (1991) 'Organizations and markets', *Journal of Economic Perspectives* 5, 2: 25-44.
- Spigel, B. (2017) 'The Relational Organization of Entrepreneurial Ecosystems', *Entrepreneurship Theory and Practice* 41, 1: 49-72.
- Stam, E. (2013) 'Knowledge and entrepreneurial employees: A country-level analysis', *Small Business Economics* 41, 4: 887-898.
- Stam, E. (2015) 'Entrepreneurial Ecosystems and Regional Policy: A Sympathetic Critique', *European Planning Studies* 23, 9: 1759-1769.
- Stam, E. en B. Nooteboom (2011) 'Entrepreneurship, Innovation and Institutions', blz. 421-438 in D. Audretsch, O. Falck en S. Heblich (red.) *Handbook of Research on Innovation and Entrepreneurship*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Stiglitz, J.E., A. Sen en J.P. Fitoussi (2009) *The measurement of economic performance and social progress revisited: reflections and overview*. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Parijs.
- Teece, D.J. (1986) 'Profiting from technological innovation: Implications for integration, collaboration, licensing and public policy', *Research Policy* 15, 6: 285-305.
- Teece, D.J., G. Pisano en A. Shuen (1997) 'Dynamic Capabilities and Strategic Management', *Strategic Management Journal* 18, 7: 509-533.
- Tirole, J. (2006) *The Theory of Corporate Finance*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Van den Steen, E. (2010) 'Interpersonal Authority in a Theory of the Firm', *American Economic Review*, 100: 466-490.
- Venkataraman, S. (1997) 'The Distinctive Domain of Entrepreneurship Research: An Editor's Perspective', blz. 119-138 in J. Katz en R. Brockhaus (red.), *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*, vol. 3, JAI Press.
- VNO-NCW en MKB Nederland (2021) *Ondernemen voor brede welvaart. Naar een nieuw Rijnlands samenspel*, Den Haag: VNO-NCW en MKB Nederland.
- Williamson, O. (1975) *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, The Free Press.

- Williamson, O. (1985) *The Economic Institutions of Capitalism*, Simon and Schuster.
- WRR (2013) *Naar een lerende economie*. WRR-rapport nr. 90, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Beschikbaar op: <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2013/11/04/naar-een-lerende-economie>.
- Zahra, S.A., E. Gedajlovic, D.O. Neubaum en J.M. Shulman (2009) 'A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challenges', *Journal of Business Venturing* 24, 5: 519-532.
- Zanden, J.L. van, J. Baten, M. Mira d'Ercole, A. Rijpma, C. Smith en M. Timmer (2014) *How was life?: Global well-being since 1820*, Parijs: OECD Publishing.

Theorieën van de onderneming

De winst van een dynamische brede welvaartsbenadering

WRR

